

В І Д Г У К
офіційного опонента, кандидата мистецтвознавства, професора
Н.Б.Брояко на дисертацію Євгенєвої Марії Василівни «Формування та
розвиток бандурного мистецтва Тернопільщини» подану на здобуття
наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю
17.00.03 – музичне мистецтво

Повну картину мистецького життя України неможливо окреслити без детального вивчення регіональних аспектів розгортання мистецько-культурного процесу. Такого роду дослідження є досить актуальними для сьогодення, адже вони дозволяють відтворити цілісну національно-культурну палітру у руслі загальнодержавних трансформаційних процесів.

У цьому контексті дослідження Євгенєвої М.В. є актуальною науковою розвідкою, присвяченою еволюції бандурного мистецтва регіонального напрямку як складової музичної культури. Формування та розвиток бандурного мистецтва автор розглядає у широкому контексті здобутків і надбань представників бандурного виконавства, педагогіки та композиторської творчості.

У вітчизняній науковій думці вже існує ряд досліджень. Вивчено регіональні аспекти бандурного мистецтва Дніпропетровщини (Т.Чернета) та Криму (І.Куровська), Волині (Н.Чернецька). Однак обраний дисертанткою аспект бачення проблеми (культурно-мистецький) потребував вивчення багатьох робіт, присвячених не тільки суто бандурному мистецтву, а й низки наукових праць мистецтвознавчого, історичного, педагогічного, культурологічного спрямування. Науково-доцільним для авторки постав аналіз саме регіональної, тобто предметно-конкретизуючої сфери національного мистецтва, яким є бандурне виконавство, на прикладі Тернопільського регіону.

Такою постановкою висвітлення музичної культури регіону дослідниця дає приклад цілісного висвітлення музичної культури в жанрі бандурного мистецтва всієї України. Поставленій меті щодо вивчення процесу формування та розвитку бандурного мистецтва Тернопільщини упродовж його тривалої історичної еволюції в загальнонаціональному контексті та в

різнобічних зарубіжних культурно-мистецьких зв'язках природно відповідає комплекс завдань цього дослідження, у яких, однак, доречним було б й уточнення ключових понять дослідження, чого відчутно не вистачає як у тексті, так і у висновках. Незайвим видається надання дефініції бандурного мистецтва в цілому та, зокрема, у регіональному контексті, адже дослідниця концентрує увагу на бандурному мистецтві як феномені вітчизняної музичної культури та на бандурному мистецтві Тернопільщини.

Дослідження спирається на сукупність наукових методів: джерелознавчого, описового, аналітичного, історичного, порівняльно-типологічного, музикознавчого аналізу чим і забезпечується наукова ґрунтовність і оптимальність висвітлення як окремих аспектів, так і цілісної картини бандурного мистецтва в різні періоди історичного, політичного і мистецького розвитку Тернопільського краю, який пережив різноманітні метаморфози ідейно-політичного та міжнаціонального життя і мистецьких змагань та національних, великодержавницьких, політичних впливів – традиційно українських, польських, російських тощо.

Фундаментальність наукового підходу забезпечена використанням широкої палітри різновекторних матеріалів. Це – документи та рукописні архівні матеріали (47 неопублікованих архівних документів із 12 фондів) українські та зарубіжні періодичні видання, рукописи та епістолярна спадщина митців, приватні архіви й колекції музичних інструментів, спогади та щоденники професійних бандуристів, аматорів і діячів культури, фото- та кіноматеріали, аудіо- й відеозаписи виступів бандуристів, власні спостереження автора за сучасною концертною та фестивальною практикою Тернопільщини, інтерв'ю з носіями бандурної традиції, а також солідною теоретичною базою, зосередженою в наукових працях з історії музики, музичної етнології, праць кобзарознавців, літературознавців, краєзнавців, фахової педагогіки, широкого пласта літератури – наукових, історичних, публіцистичних джерел.

Необхідний атрибут дисертаційного дослідження – новизна виявлена у низці показників, висвітлених як у дисертації, так і у авторефераті.

Основний зміст дисертації висвітлено у двох розділах, котрі поділено на підрозділи та пункти. Це дає змогу цілісно охопити логіко-структурну схему роботи, опрацювати та чітко окреслити хронологічні межі етапів розвитку бандурного мистецтва Тернопільщини, що, безперечно, є позитивним моментом дисертації, адже вказує на скрупульозність опрацювання матеріалу. Однак, використання епістемології теоретиків, широко висвітленої у I розділі, призводить до перенасичення цитатами та історичним фактажем, за якими часто губиться власна думка автора. Це ж, до речі, стосується і наступного розділу. Дисертація передбачає, власне, критичний аналіз джерел, а не просто констатацію фактів. Аналітично-критичний виклад тексту сприяв би глибшому осмисленню змісту кожного параграфу та дозволив би репрезентувати основні надбання дослідження у більш концентрованому вигляді досить щільно та вичерпно.

У Розділі I – «Бандурне мистецтво Тернопільщини від першовитоків до середини XX ст.» реконструйовано передісторію формування бандурного мистецтва краю як цілісного музично-культурного явища. Наукові, критично-публіцистичні, історичні та оглядові матеріали виділено в такі групи: загально-історичні, музично-історичні джерела, монографії та дисертаційні роботи, архівні матеріали, документи фондів освітньо-культурних інституцій. Окрема група джерел – мемуари, щоденники.

Цінне інформаційне джерело реконструкції багатьох аспектів мистецького життя Тернопільщини – інтерв'ю дослідниці із бандуристами України та діаспори. Вагомим джерелознавчим підґрунтям дослідження є довоєнна українська періодика, а також двотомне історико-бібліографічне видання «Українська легальна преса періоду німецької окупації», документальні свідчення З.Штокалка, К.Місевича, Я.Бабуняка, братів Свідерських. Важливими артефактами для вивчення музичного інструментарію Тернопільщини стали інструменти з музейних і приватних колекцій та їх описи.

Вказано також на роль лютнево-цитрового мистецтва у князівсько-дружинному та козацько-гетьманському середовищах (X–XVIII ст.), традиції

якого були перейняті кобзарями та лірниками. Поряд із цим дослідниця зауважує виняткову роль козацького фактору як чинника формування та розвитку бандурного виконавства на тернопільських землях. Дисертантка підкреслює, що у часи козаччини вплив народних співців та їх інструментів був настільки істотним, що гусла та бандура стали улюбленим інструменти світської та церковної еліти.

Автор зазначає, що на тернопільських землях у період XVII–XVIII ст. формується інтелектуально-мистецьке середовище, в якому переплелася співпраця митців-професіоналів, народних майстрів і митців-чужинців – випускників європейських університетів.

Окремо визначено роль Почаївського (Південна Волинь), Зарваницького та Краснопуцанського (Галицьке Поділля) монастирів, православних братств Тернополя, Кременця, Бережан, Підгайців, Скали (тепер Скала-Подільська), Чорткова як центрів церковно-релігійного, духовно-культурного та музично-просвітницького життя.

Завдяки ретельному вивченню бандурного мистецтва Тернопільщини у загальноукраїнському контексті, не обмежуючись регіональними ознаками, дисертантці вдалося виявити особливі закономірності його розвитку. З'ясовано, що велике значення мала творчість мандрівних бандуристів та лірників з великої України, що сприяло взаємному обміну: конструктивними особливостями інструментарію, прийомами гри, репертуаром тощо. Дисертантка виявила, що пріоритетними у репертуарі кобзарів Тернопільщини були псалми, канти, твори релігійного змісту.

Спираючись на дослідження А. Мальчевського, Т. Падури, В. Ржевуського, С. Щепанського дисертантка виокремила наступний етап розвитку бандурного мистецтва на початку XIX, що позначився народженням ранньоромантичного козакофільства, із культивуванням традицій козацької музично-виконавської культури.

Автор висвітлює маловідомі факти з історії становлення музичної освіти краю, підкреслює домінуючий вплив церковної і світської освіти, а також

культурно-просвітницьких товариств, що слугували фундаментом для становлення бандурного мистецтва та розвитку бандурної освіти у регіоні.

Дисертантка показує, що в багатьох літературних, краєзнавчих, архівних, музейних джерелах, періодичній пресі, науково-дослідницьких роботах, детально висвітлено роль просвітницької діяльності літературно-громадської організації «Просвіта», що діяла в контакті з національним рухом Тернопільщини, в маєткових осередках, в діяльності багатьох особистостей – композиторів, музично-громадських діячів, літераторів, представників театрального мистецтва – все, що об'єднувалось ідеєю збереження і розвитку національної української культури.

Дисертантка розкрила регіональну специфіку бандурного мистецтва Тернопільщині, виявила вплив церковної і світської освіти, що забезпечувало, на думку дослідниці, динамізм розвитку та багатогранність бандурної освіти у регіоні. Тому вельми доцільним постало проведення ретроспективного історичного екскурсу у процеси розвитку краю у різні історичні періоди, аж до першої половини ХХ століття: формування його географії, населення, політичних реалій та впливів Російської та Австро-Угорської імперій, національно-культурного руху початку ХХ ст., утворення УНР та ЗУНР як етапів найбільшого піднесення культури і освіти регіону, створення Західно-Подільського та Південно-Волинського осередків бандурного мистецтва.

Виявлено низку оригінальних напрямків розвитку музичної культури краю, зокрема, лірницьку практику, творчість усної традиції; показано розвиток оригінальної й багатогранної музичної освіти, просвітницьких організацій як-то Українське культурно-освітнє товариство (УКОТ), товариство «Просвіта» ін. Висвітлено різноманітні впливи на культуру Тернопільщини історичних та політичних подій (Перша світова війна, піднесення культури в 1915–1916 роках, пропаганда ідеї української соборності, національно-культурна організація УСС, її роль у зміцненні національної свідомості тернополян, вирішення проблем педагогічних кадрів

у школах Тернопільського краю тощо, просвітянська діяльність після революції 1917 року).

Дисертантка систематизувала чинники впливів на функціонування музичної культури Тернопілля на зламі XIX – XX століть. Це – спротив полонізації та русифікації, музична освіта, культурно-освітня і громадська діяльність українських стрільців, активізація просвітянського руху в 1917-1936 роках, концертно-просвітницька і педагогічна діяльність Костя Місевича, Дмитра Гонти, Зіновія Штокалка й інших. Відзначимо, що дисертантка простежила діяльність З.Штокалка у нерозривній єдності як виконавця-віртуоза, композитора, фольклориста, науковця, бандуризнавця, стилізатора бандурного епосу, теоретика-методиста.

Було виявлено, що у зазначений період традиційні жанри бандурного виконавства (думи, історичні пісні, жартівливі та народно-інструментальні мелодії) збагатилися стрілецькими, повстанськими піснями національно-визвольного руху початку XX століття. Виявлено, що у 30-х роках XX століття зароджується жанр авторської думи, розвивається жанр старогалицької елегії (пісні-романсу).

Упродовж значного історичного періоду в сприйнятті поколінь було сформовано уявлення, що всі визначні історичні й культуротворчі процеси та події відбувалися у Наддніпрянській та Східній Україні, тим самим відокремлюючи Західну Україну від загальнодержавного організму. Але, дисертантка у дослідженні доводить, що в той час, як Центральна Україна була під тиском русифікації, саме митці Галичини, Поділля і Волині у боротьбі за демократичні, політичні, соціальні свободи українців створили плідний ґрунт для розвитку національної культури та мистецтва.

Таким чином, перший розділ дослідження презентує надзвичайно великий пласт бандурного мистецтва краю, відображає основні аспекти української культурно-просвітницької діяльності на Тернопіллі, що склали базову основу для розкриття теми у наступному розділі дисертації.

Розділ II – «Основні тенденції розвитку бандурного мистецтва у другій половині XX – початку XXI ст.» присвячений висвітленню як

соціокультурних передумов, так і фахових засад бандурного мистецтва в аспекті спадковості традицій та професіоналізації народно-інструментального виконавства цього періоду.

Дисертантка аналізує вельми суперечливий у соціокультурному плані історичний період розвитку західного регіону України, окреслює основну тенденцію бандурного мистецтва, що виявляється у його професіоналізації, що триває паралельно із аматорським рухом бандуристів. З надзвичайною скрупульозністю описує процеси, що відбувались у мистецько-культурному житті краю щодо: загальноосвітньої та музичної галузей – відкриття навчальних закладів, організацію творчих установ, функціонування бібліотек, клубів у містах і селах, проведення в них ідеологічної роботи.

На цьому фоні прослідковано й показано безперервність процесу самозбереження та неухильного розвитку національної музичної культури її талановитими діячами, свідченням чого стала детальна характеристика, проведена дисертанткою численних колективів та творчих портретів діячів, зокрема: колективів Тернопільського музичного училища імені Соломії Крушельницької та Тернопільського національного педагогічного університету, аматорських колективів (Тернопільського національного економічного університету), дитячих ансамблів «Кобзарик», «Диво-струни», «Вишиванка», «Веснянка» та інші., а також окремих виконавців Ю.Бришовця, В.Жданкіна, М.Постолана, проведення конкурсів-оглядів та фестивалів кобзарського мистецтва.

Дослідниця дійшла висновку про паралельний розвиток у регіоні аматорського бандурного музикування та професійного виконавства у різноманітних формах. Однак зазначимо, що подібний розвиток був притаманний також для інших регіонів і не лише у народно-інструментальній сфері. Більше того, для подібних тверджень у науковій роботі необхідна конкретизація понять, якої, знову ж таки, не вистачає.

У центрі уваги дослідниці Тербовлянський і Чортківський осередки, де були утворені Струсівська капела бандуристів «Кобзар» і народна самодіяльна мішана капела бандуристів «Мрія» Чортківського РБК.

Висвітлено історію заснування цих капел, репертуар, гастрольну діяльність, виконавську манеру та ін., проаналізовано внесок аматорських колективів Кременецько-Почаївського осередку і Тернополя.

Далі, так само дбайливо зібрано матеріал по бандурному мистецтву краю, детально охарактеризовано його основні аспекти: відродження у краї давнього кобзарського інструментарію та відкриття експериментальної майстерні з виготовлення бандур (м. Мельниця-Подільська Борщівського р-ну, 1960-ті рр., створення й удосконалення бандур).

Дослідницею виявлено, що навчання в музичній школі проводилось на високому професійному рівні, хоча незрозуміло, якими критеріями послуговувалася дисертантка. Підкреслено значимість діяльності колективів бандуристів, особливо у період відродження незалежності України, що стимулювало підвищення їх професійного рівня. Детально охарактеризовано специфіку та функціонування малих ансамблів на прикладі тріо бандуристок «Мрія», «Оріана», «Стрітєння», дуєту «Елегія струн».

Підсумки детального розгляду багатогранності регіональної культури Тернопільського краю детермінують необхідність конкретизованого аналізу концертної та композиторської діяльності. Тому далі дослідниця зосереджує увагу на персоналіях Мирослава Постола та Дмитра Губ'яка.

Концертне життя та виконавсько-просвітницька діяльність бандуристів є надзвичайно змістовною у розмаїтті різновидів і форм виконавства у чотирьох його іпостасях: музичному виконавстві, музично-фестивальній практиці, композиторській діяльності та мистецькій освіті, осередками яких у краї є обласна філармонія, музично-драматичний театр, будинки культури, Тернопільський обласний осередок Національної спілки кобзарів України, Тернопільський обласний методичний центр народної творчості й ін.

В тексті дисертації представлено великі групи майстрів, виконавців, педагогів, композиторів, які творили бандурне мистецтво у досліджуваній період. Детально проаналізовано репертуар бандуристів, що включає увесь спектр основних стилів музичної класики та оригінальних творів для бандури, написаних сучасними композиторами. Наголошено на особливій

галузі – збереження раритетного кобзарського інструментарію, унікальної епістолярної спадщини, аудіо-відео матеріалів у єдиному на Тернопіллі музеї кобзарського мистецтва, створеного М.Постоляном тощо, що дало можливість детально дослідити чинники, котрі вплинули на становлення саме бандурного мистецтва.

У розділі сформульовано низку напрямків фахової підготовки бандуристів у спеціальних навчальних закладах. Показано низку нових напрямків розвитку сучасного бандурного мистецтва. Представлено методичну та наукову літературу бандурного мистецтва та відповідні публікації.

Окрему увагу дисертанткою присвячено аналізу творчості представника академічного напрямку розвитку бандурного мистецтва Тернопільщини – Дмитра Губ'яка, творчість якого становить новий, унікальний напрямок оригінальної творчості. Виявлено, що Д. Губ'як розвиває традиції програмної сюїти, п'єси й етюдів в українській бандурній музиці сьогодення, використовує широку палітру традиційних і сучасних мелодико-гармонічних, фактурно-артикуляційних та агогічних засобів, а в аранжуваннях урізноманітнює інструментальний супровід засобами сучасної ритміки, зберігаючи мелодико-гармонічну основу пісенних джерел.

В тексті дисертації презентовано музичну спадщину З.Штокалка, детально охарактеризовано принципи й прийоми його виконавства проаналізовані з реставрованих аудіо-дисків.

На завершення дисертації зроблено висновки до другого розділу та по всій роботі. Відзначаючи творчий потенціал дисертаційного дослідження, широту проблематики, що матиме продовження в подальших теоретичних працях, дозволю собі задати автору декілька питань:

1) У четвертому пункті наукової новизни дисертантка стверджує, що вперше «показано роль осередків бандурного мистецтва краю у формуванні

основних парадигм бандурного мистецтва сучасності», однак зазначені парадигми не сформульовані. Отже, назвіть та обґрунтуйте основні парадигми бандурного мистецтва сучасності.

2) Імпонує в роботі спроба авторки диференціювати аматорське та професійне бандурне виконавство, однак для здійснення подібної диференціації необхідні чіткі критерії, які у роботі не визначені. Відтак, виникає питання сутнісних ознак аматорського та професійного бандурного виконавства.

3) Як зазначає дисертантка у пункті 1.3.3. ст. 83, власний творчий стиль З.Штокалка сформований під впливом галицько-волинських і харківських бандуристів. Однак, хотілося б більшої конкретизації індивідуального виконавського стилю митця та диференціації зазначених регіональних впливів.

Якщо б робота Марії Василівни не була цікавою, багатою на фактаж, серйозні роздуми, вона б не провокувала до дискусій, запитань, її критичного осмислення. Проте відзначені дискусійні моменти не впливають на загальну високу оцінку.

Науково-теоретичне обґрунтування проведеного дослідження, обсягом 291 сторінки загального тексту та 198 сторінок основного тексту ґрунтується на матеріалі з 330 літературних джерел; доречними є й нотографія, дискографія та 5 додатків. Автореферат відображає основний зміст дисертації. Отже, дисертація «**Формування та розвиток бандурного мистецтва Тернопільщини**» відповідає вимогам ДАКу МОН України, а її автор Євгенєва Марія Василівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво.

Офіційний опонент
кандидат мистецтвознавства, професор кафедри
бандури і фольклору КНУКіМ

Н.Б.Брояко

Підпис Н. Б.
Засвідч. М. М.
15.05.2017

Засвідч. М. М. Євгенєва